

Del Hoyo J., Elliot A., Sargatal J. & Christie D.A. (eds.). 2013:

Handbook of the Birds of the World. Special Volume: New Species and Global Index.

Lynx Edicions, Barcelona.

812 str., 214 barevných ilustrací, 319 barevných fotografií, 94 map rozšíření.

ISBN 978-84-96553-88-0. Cena 125 GBP

Josef Chytil

Nevšední kniha zasluhuje rozsahem nevšední recenzi...

Je tomu už (nebo teprve?) 20 let, co se mi do rukou dostal, zřejmě jako prvnímu ornitologovi v tehdejší Československu, první díl monumentální edice ptáků světa (Handbook of the Birds of the World; dále jen HBW). Byl jsem jím tak nadšen, že jsem okamžitě se svými dojmy neváhal seznámit ornitologickou veřejnost (viz Sylvia 29, 1993). Uplynulo 20 let, celá redakce Lynxu (vydavatel edice v Barceloně) dodržela slib a postupně dodávala jednotlivé díly ve zhruba 18-měsíčních intervalech. Na přelomu vydávání dílů nepěvců a pěvců byli osloveni předplatitelé i ornitologická veřejnost na celém světě s dotazem, jestli by souhlasili s rozšířením původně plánovaných 12 dílů na 16. Přesvědčivé zdůvodnění nakonec vyústilo ve vydání 16 dílů, závěrečný (výjimečný) 17. díl zde hodlám poněkud širě komentovat.

Původní avizovaný plán vydat spíše útlejší svazek nevyšel. Kniha má opět úctyhodných 812 stran, její koncepce je na první pohled stejná jako u předchozích dílů – a přece jiná. Začíná pětistránkovým úvodem a symbolicky pokračuje předmluvou současného výkonného ředitele BirdLife International P. Schleiem. Není to náhoda, první díl začínal předmluvou tehdejšího generálního ředitele tehdejšího ICBP (International Council for Bird Preservation), předchůdce BirdLife International. Úvod vysvětluje tři hlavní důvody vydání tohoto speciálního dílu: raketový vzestup systematiky a klasifikace ptáků ve zmíněném dvacetiletém období, představení nových druhů popsanych v tomto období a zařazení celkového indexu ke všem předchozím dílům.

Po těchto dvou úvodních kapitolách následuje na 60 stranách představení BirdLife International (BLI), hlavního partnera editorů Lynxu při vydávání této edice. Pracovníci BLI se výrazným způsobem podíleli na zpracování mnoha textů, byli také častými autory úvodních kapitol. Rozsah kapitoly je enormní, stejně jako směřování BLI. Kapitola vyznívá velmi optimisticky, skoro jakoby nebyly žádné problémy s ochranou ptáků, resp. všechny jdou vyřešit. Problematické věci jsou ale zřejmě záměrně vynechány, např. nám blízký případ známého sporu mezi Rumunskem a Ukrajinou v případě dunajské delty a nebo stále nevyřešené problémy s plánovou dopravou přes údolí polské Biebrzy. V rozsáhlém seznamu literatury k dalšímu studiu figuruje ve dvou titulech i Petr Voříšek jako spoluautor. U tématu významných ptačích území jsem marně hledal zmínku o Janu Horovi, jednom z duchovních otců programu patronátních skupin ve významných ornitologických lokalitách. Zajímavým fenoménem je, že v závěrečném poděkování se ani zde, ani v úvodní kapitole neobjevuje žádné jméno z východní Asie (Čína, Japonsko, Korea).

Již v úvodu jsem zmínil jeden z hlavních důvodů vydání tohoto dílu – obrovský pokrok v systematice ptáků. O jeho zhodnocení byl požádán autor z nejpovolanejších – profesor Jon Fjeldsá, pracovník Centra pro makroekologii, evoluci a klima dánského přírodovědeckého muzea v Kodani. (Mimořádně, bylo příjemné se s touto legendou setkat letos na evropském setkání kurátorů ornitologic-

kých sbírek v Národním muzeu v Praze). Na osmašedesáti stranách hutného textu představuje především současný stav znalostí systematiky ptáků, včetně vyzdvihnutí některých překvapivých objevů. Mezi ty nesporně patří správné zařazení pipulkovce širokozobého (*Sapayoa aenigma*) z pomezí Kolumbie a Ekvádoru. Nejde, jak se dosud předpokládalo, o příslušníka čeledi pipulkovitých (Pipridae) nebo amerických tyranovitých, ale jedná se o jediného zástupce podřádu Suboscines na západní polokouli, majícím blízko k čeledi pitovitých a lobošovitých. Obsáhle jsou v kapitole zdůvodňována zařazení jednotlivých skupin a druhů do vyšších systematických pater. Co je ale velmi podstatné: i přes nesporné pokroky zde J. Fjeldsá poctivě přiznává, že jedinou jistotou je prozatím základní rozdělení třídy ptáků na taxony Paleognathae a Neognathae a další rozdělení druhého jmenovaného taxonu na Galloanseres a Neoaves. Další zde uvedené diskuse, týkající se především zdůvodnění (ne)zařazení jednotlivých skupin druhů do vyšších systematických jednotek a komentáře k jejich systematice, překračují rámec této recenze.

Dalším bonbónkem pro ornitology je souhrnná kapitola od stejného autora, popisující na téměř 40 stranách historii zcela nově popsanych druhů ptáků v mezidobí od vydání prvního dílu do současnosti. Jedná se o úvod k vlastnímu druhovému přehledu, který zabírá dalších téměř 40 stran. Kapitola podrobně probírá historii popisování nových druhů ptáků, zmiňuje období kolem poloviny minulého století, kdy slovnitý a právem respektovaný profesor Ernst Mayr prohlásil, že lze očekávat popis ještě zhruba 100 nových druhů ptáků – a dost. V současnosti je ale stabilně popisováno každoročně kolem 5–7 nových druhů ptáků, přičemž v tomto čísle nejsou zahrnuty „splits“ – tedy rozdělování již známých druhů do několika dalších, resp. „povyšování“ již známých poddruhů na druhy. Je otázkou, jestli zde i tyto (nyní již) druhy neměly být také zařazené. Autoři HBW jejich nezařazení zdůvodňují logicky: názory na opodstatněnost těchto případů zdaleka nejsou jednoznačně ustálené, a budou uvedeny a diskutovány v chystaném přehledu ptáků

světa (HBW and BLI *Illustrated Checklist of the Birds of the World*). Od roku 1946 došlo k objevení ne méně než 350 nových druhů, z toho 128 v období vydávání HBW. Zajímavé je geografické přiřazení těchto popisů: zatímco v období 1950–1980 byla většina nových druhů nalezena v Africe, od tohoto období se hlavní počet nově popsanych druhů přesunul do jižní Ameriky. Zde měli zpočátku „na svědomí“ popisy hlavně severoameričtí ornitologové, v současnosti ovšem stále více jde o popisy od místních mladých ornitologů. Výrazný vzestup počtu nově popsanych druhů se v posledním období týká i východní Asie. Obecně lze ale říci, že z větší části se jedná o popisy „kryptických“, tedy „skrytých“ druhů, nejčastěji odhalených díky studiu DNA. V méně případech přispěl k odhalení nového druhu rozdílný zpěv, jako prvotní vodítko k objevení zatím nepopsaného druhu. Zmíněných 128 druhů zahrnuje nově popsany druh kiwiho, 8 zástupců trubkonosých, 3 dravce, 2 hrabavé, 4 chřástaly, jednu sluku, 7 papoušků, 15 sov, 3 lelky, 5 kolibříků, 1 zoborožce, 2 vousáky a 76 pěvců (41 suboscines a nejméně 43 pravých pěvců). Většina těchto druhů je omezena na velmi malé areály rozšíření, často na malé ostrovy (typicky v Indonésii nebo v souostroví Filipín), případně malou část pohoří, a pouze několik málo druhů (dravci a někteří papoušci) mají rozsáhlejší areály. Z hlediska geografického jednoznačně „vede“ severní část jižní Ameriky, tzn. Amazonie a vysokohorské Andy Kolumbie, Ekvádoru a Peru. Celkem 5 nových druhů bylo popsáno v rodu *Otus* (výřeček), 5 druhů v rodu *Ninox* (sovka), bezkonkurenčně nejvíce nově popsanych druhů (10) ale patří do rodu *Scytalopus* (štídlák). Počet druhů v tomto rodu tak již přesáhl 50. Ve vlastním přehledu nově popsanych druhů, u nichž je dodrženo ve zkratce dosavadní členění textů, je uvedeno celkem 69 druhů. Všechny jsou zdařile ilustrovány jednou z dosavadních dvorních dodavatelek kreseb do HBW Hilary Burn. Kresby nejsou umístěny na samostatných tabulích, ale přímo u textů k jednotlivým druhům. Na druhé straně několik popisů nových „druhů“ bylo uznáno jako neplatné. Nám nejbližší případ se týká jespáků

Calidris paramelanotos a *C. cooperi*; v obou případech genetická analýza ukázala, že se jedná o křížence mezi jespákem skvrnitým a j. křivozobým, resp. jespákem klínocasým.

Jedno výrazné porušení dosavadního stylu tento díl HBW ovšem přináší. A jde o porušení naprosto zásadní a v celé historii moderní ornitologie ojedinělé. Na jednom místě je zde popsáno nově pro vědu hned 15 nových druhů ptáků. Jde o zcela ojedinělý počín – jediný podobný se editorům HBW podařilo najít v publikaci August von Pelzelna z roku 1870, kde popisuje kolem 40 nových druhů ptáků, (shodu okolností?) také z Amazonie. Nově popisované druhy jsou zástupci 6 čeledí; 1× vousákovití (*Capitonidae*), 4× klouzálkovití (*Dendrocolaptidae*), 5× mravenčíkovití (*Thamnophilidae*), 3× tynarovití (*Tyrannidae*), 1× leskotovití (*Poliophtilidae*) a 1× krkavcovití (*Corvidae*). Autoři zdůrazňují, že u všech nově popsaných druhů se muselo jednat o rozdíly ve srovnání s již známými druhy ve všech třech podstatných pohledech, tj. morfologickém, genetickém i v hlasovém projevu. Cesty vedoucí k nalezům těchto nových druhů byly velmi různorodé: dva druhy byly např. prvně identifikovány na základě vytipování nezvyklých biotopů ze satelitních snímků a map Google Earth (případ např. sojky *Cyanocorax hafferi*; v angličtině Campina Jay – „campina“ je vzácné se vyskytující typ savany). Druhý druh popsaný z tohoto biotopu dostal dokonce jméno *Herpilochmus praedictus* – česky tedy mravenčík „předpovězený“. Vyskyt druhu byl skutečně předpovězen na základě znalosti biologie již popsaných druhů a velké mezery v jejich rozšíření v brazilském státě Amazonas. Celkem bylo pro 13 z těchto 15 nově popsaných druhů využito jako druhového jména příjmení objevitelů/ornitologů, kteří se výrazným způsobem zapsali zejména do historie poznání ptáků Amazonie. Minimálně u dvou z těchto druhů toto konstatování neplatí. Zatímco u leskota *Poliophtila attenboroughi* není o zdůvodnění použití jména tohoto světově známého ochránáře a popularizátora pochyb, použití druhového jména „obamai“ u nově popisovaného druhu vousáka *Nystalus obamai* u mě

pochybnosti vzbuzuje. Použití jména současného amerického prezidenta je zdůvodňováno především jeho podporou solární energie, dávané zde do kontrastu se spalováním fosilních paliv, výstavbě hydroelektrárny a větrných elektrárny, a obecně jeho respektováním na poli ochrany životního prostředí ve světě (sic!). Určitě překvapující je nález nového druhu sojky, *Cyanocorax hafferi*.

Jak zmiňují autoři tohoto dílu, redakce rozhodla již dříve o speciálním dárku pro objednatele. Je jím soubor 200 špičkových fotografií ptáků všech hlavních taxonomických skupin. Jako ve všech případech fotografií HBW, jde o unikátní snímky publikované pouze v HBW. Není zde bohužel prezentován žádný z našich fotografů (neměli zájem nebo se k nim výzva nedostala?), jedna z fotografií pochází od slovenského ornitologa J. Svetlíka. Do redakce došlo v rámci vyhlášeného HBW World Bird Photo Contest 2012 celkem 10 754 fotografií, takže bylo z čeho vybírat. Fotografie představují unikátní kombinaci uměleckých záběrů dokumentujících zajímavé výjevy ze života ptáků. V úvodu k této části knihy je uvedeno ohromující číslo: ve všech dosavadních 16 dílech bylo zveřejněno celkem 7 039 fotografií.

Speciální díl HBW završují rozsáhlé druhové rejstříky ptáků v pěti jazykových mutacích: latině, angličtině, němčině, francouzštině a španělštině. Zprvu možná překvapivý rozdíl v rozsahu stránek u prvních dvou (latina 92 stran, angličtina dokonce 128 stran) oproti zbývajícím třem rejstříkům, z nichž se každý vešel na 27 stran, je pochopitelný. U latiny a angličtiny jsou totiž uvedeny křížové odkazy jak u druhových, tak rodových jmen (jsou tedy např. vypsané všechny odkazy na druhové jméno „lesní“ a stejně tak na druhové jméno „orel“), zatímco zbývající rejstříky zahrnují pouze celá druhová jména.

HBW představuje ojedinělý počín nejen v ornitologické, ale i celé zoologické literatuře. Je skutečně obdivuhodné, že se (zpočátku jen skupině odvážných nadšenců) podařilo celé dílo dovést do konce, a to v obdivuhodné kvalitě jak z hlediska odborného, tak i redakčního. Jedná se vskutku o krásné

knihy, navíc psané velmi přístupnou angličtinou. A nedostí chvály – autorům se podařil skoro neuvěřitelný kousek – HBW bude žít dál! A to sice ve formě skvělé nabídky, využívajících současných moderních IT technologií: za velmi přijatelnou cenu 2,5 Euro/1 měsíc (a jednorázový vstupní poplatek 20 Euro) si můžete doplňovat všechny díly HBW, co hrdlo ráčí. A to nejenom vlastními poznatky, fotkami a hlasovými nahrávkami – totéž máte k dispozici od redakce HBW. Včetně všech druhů hlasů, dalších nepublikovaných fotografií a průběžně aktualizovaných textů. Lze také všemožně kombinovat jak systematická, tak i geografická kritéria výběru,

lze použít (samozřejmě s výhradami) i automatický překladáč. Můžete si vytvářet vlastní obrazové tabule systematické nebo zeměpisné, stejně jako mít k dispozici současné znalosti o jakémkoliv ptačím druhu na světě. Dokončení celé série touto cestou jde tak vlastně ruku v ruce se založením historicky zcela nového stadia ornitologie – v současné době již nemusíte mít v knihovně stovky knih k jednotlivým systematickým skupinám, případně terénní klíče do všech států světa – stačí vám předplatné HBW. Jde o neocenitelnou pomůcku, o jaké se mnoha předchozím generacím ornitologů (a pozorovatelů a milovníků ptáků obecně) ani nesnilo.

